

Tema ujetosti in brezizhodnosti v romanih *Filio ni doma* (1990) in *Ptičja hiša* (1995) Berte Bojetu

Povzetek

Prispevek predstavlja temo ujetosti in brezizhodnosti, kot ju dojemajo osrednje literarne osebe antiutopičnih romanov *Filio ni doma* in *Ptičja hiša*, in sicer glede na njihovo družbeno opredeljenost. V obeh literarnih delih so s samosvojo lirsko pisavo ene osrednjih slovenskih sodobnih pisateljic Berte Bojetu poudarjeni motivi grotesknosti, grozljivosti, absurdnosti in totalitarnosti, zato članek izpostavlja posameznikova tesnobna doživljanja v brezizhodnem položaju, ko prevladuje popolna odsotnost humanizma v njegovem najširšem pomenu. Poudarjen je položaj ženske v družbi, saj predstavlja eno od izhodišč, bistvenih za razumevanje obeh literarnih besedil. Prispevek se s posebno naslonitvijo na izbrana romana osredinja na zapleteno usodo, kot jo doživljajo literarne osebe v nedoločljivi časovnoprostorski koordinati. Poudarjena so doživljanja osrednjih literarnih oseb, ki so analizirana glede na avtoričino avtopoetiko, odnos med posameznikom in družbo (skupnostjo) in notranje delovanje literarnih oseb.

Ključne besede: slovenska književnost, Berta Bojetu, *Filio ni doma*, *Ptičja hiša*, antiutopični roman, posameznik in družba, ujetost, brezizhodnost

1 Uvod

Berta Bojetu Boeta (1946–1996) je osrednja slovenska sodobna pesnica in pisateljica, ki je nase opozorila s samosvojo pisavo v obeh literarnih zvrsteh. Nekateri literarni zgodovinarji so v njeni literaturi izpostavljali avtoreferencialnost ter motivno-tematski in jezikovni preplet avtoričine poezije in proze (Borovnik 1995; Zupan Sosič 1997/1998, 315; Kodrič 2005, 44; Novak 2005, 65; Matajč 2016, 179,

181, 183).¹ Njena romana *Filio ni doma* (1990) in *Ptičja hiša* (1995) sta zaznamovala literaturo devetdesetih let in njuna pomembnost velja tudi danes. Zasnovana sta bila kot del trilogije, vendar je avtorica zaradi smrti ni mogla uresničiti (Borovnik 2012, 48). V romanih sta prevladujoči ženska tema in brutalnost sveta (prav tam). Hiperprodukcija literarnih besedil² ni zamajala njune veličine in globoke sporočilnosti, a tudi literarnovednega in bralskega zanimanja za domala kanonizirana romana, za katera so značilne tematizacije vseprisotnega nasilja, nadzorovanja, ustrahovanja in predvsem položaja žensk v labirintu zla, ne. O literarnem delu in življenju Berte Bojetu je leta 2005 v uredništvu Katje Sturm-Schnabl v okviru prvega mednarodnega simpozija, posvečenega pesnici in pisateljici, izšel zbornik predavanj, ki so jih mdr. prispevali Apolonija Bojetu, Klemen Jelinčič Boeta, Boris A. Novak, Francka Premk, Andrej Leben in Alenka Puhar. Enajst let kasneje, leta 2016, so pri Centru za slovensko književnost izšle *Zbrane pesmi* Berte Bojetu s spremno besedo Vanese Matajca.

2 Teoretska izhodišča

V nadaljevanju bodo predstavljeni osrednji poudarki, ki se nanašajo na značilnosti proze Berte Bojetu. To so antiutopija, nasilje, tematizacija feminizma in brezizhodnost ter ujetost.

2.1 Antiutopija

Za pričujoči prispevek je pomembno temeljno idejno sporočilo žanra antiutopije,³ kamor prištevamo romane *Mi* (J. I. Zamjatin), *Krasni novi svet* (A. Huxley) ter *1984* (G. Orwel), in sicer se ta sporočilnost nanaša na »škodljivost totalitarizma⁴ in nedemokracije, ki hočeta ljudi poenotiti, spremeniti v stroje« (Zupan Sosič 2017, 249). Obenem je

¹ »Visoka ritmiziranost stavka, bogastvo podob, obenem pa svojevrstna zgoščenost jezika so značilnosti, ki jih je avtorica na ploden način prenesla iz svoje pesniške izkušnje v pripovedni okvir« (Novak 2005, 66). Kar je značilno za vrsto slovenskih avtorjev in avtoric, mdr. Ivana Cankarja, Kajetana Koviča, Milana Deklevo, Katjo Perat idr.

² Po letu 2000 je izšlo več kot sto romanov na leto (Zupan Sosič 2011, 148–149).

³ Antiutopija se v slovenski prozi pričinja konec 19. stoletja z naslednjimi literarnimi deli: *Abaddon* J. Mencingerja, *Deveta dežela* J. Stritarja, *4000 l.* Tavčarja (Jensterle-Doležal 2010, 111), največ sorodnosti s *Filio ni doma* pa ima prav slednji, zlasti v tem, da je tudi v romanu *4000* mesto razdeljeno glede na spolne vloge (prav tam). Kasneje, v 90. letih 20. stoletja vsebujejo antiutopične prvine še romani *Smaragdno mesto* M. Jeršek, *Satanova krona* M. Mazzinija in *Harmagedon* T. Perčiča (Zupan Sosič 2017, 251).

⁴ Op. a. In tega, kar totalitarizmi povzročajo: »Totalitarni sistemi poskušajo demonstrirati, da lahko delovanje temelji na katerikoli hipotezi in da se bo v teku konsistentno vodenege delovanja ta posebna hipoteza uresničila, postala dejanska, dejstvena realnost« (Arendt 2006, 94). Obenem pa totalitarizmi odražajo patriarhalizem (Leben 2005, 136).

treba poudariti brezizhodnost in ujetost,⁵ ki sta neposredno povezani z značilnostjo antiutopije. Literarni junaki ne morejo sprožiti akcije, saj je že »v osnovi zavrta, zato se vsako vpletanje v tok dogodkov ne glede na motive nujno konča neuspešno in v negotovih okoliščinah«, pri čemer gre za »antiutopični determinizem« (prav tam). A po drugi strani Leben opozarja, da so ženski liki v prozi Bojetu kljub vsem negativnim izkušnjam »močni in pokončni, plašni in hrabri obenem. Uprejo se agoniji s hrepenenjem po ljubezni, z voljo do življenja, kakršnokoli že je« (Leben 2005, 131). Literarni liki, ki jih Matajč poimenuje *preživelci* (2016, 191), v obeh romanih torej preživijo, a kar je bistveno, je njihova zaznamovanost s travmo (izjema je Helena Brass) (Matajč 2016, 192). Uprejo se le tiste literarne osebe, ki se v sistem razčlovečenja rodijo (torej Kalina, Deček, Uri, Filio), ne pa Helena, ki je v tak sistem vstopila že odrasla (Matajč 2016, 208–209). Z ozirom na način izpovedovanja negativnih utopij Zupan Sosič poudarja dva, in sicer zapeljavnega in ustrahovalnega, pri čemer je slednji značilen za romana Berte Bojetu (Matajč 2017, 250). Njegova značilnost je, kot pove že ime samo, da straši pred prihodnostjo, kar počne z različnimi represivnimi prijemi (prav tam). V ospredju je kot bistveni motiv torej strah in z njim povezana manipulacija.

2.2 Tematizacija nasilja

Analiza upošteva osrednjo temo, ki se kaže ob vseprisotnem zlu, to je razčlovečenje, kot ga doživljajo posamezne literarne osebe. V literarnem delu Berte Bojetu je predstavljeno dovoljeno in normalizirano psihično, spolno in fizično nasilje.

Glede na vzdušje, odnose med literarnimi osebami in podobo ženske je mogoče oba romana Berte Bojetu primerjati s sodobnim slovenskim romanom *Pastoralna* Vlada Žabota (Borovnik 2012, 175). Ne le, da se ženska prilagaja moški nadvladi, temveč je njena skupnost »samozadržalna navznoter« (prav tam).

V prozi Berte Bojetu se zaradi tematizacije nasilja, občutka brezizhodnosti in ujetosti vzpostavljata groteska in grozljivost, tako da je v avtoričini pripovedi občutiti negativno, strašljivo vzdušje. Lahko poudarimo, da gre za t. i. kafkovsko atmosfero, ki predstavlja neobičajne

⁵ V svoj prostor in čas so literarne osebe ne le ujele, temveč se zavedajo, da je nasilje ponavljajoče. Kot sta pokazali zgodovina in sodobnost, so številni zločini ostali nekaznovani, zanikani, kar je vodilo v pozabo in tudi v dojemanje zločinov kot »nekaj pravičnega« (Jalušič 2013, 4). Prav tako je grozljivo spoznanje o ponavljanju zgodovine zla in da se elementi obnašanja transformirajo, o čemer je bila prepričana H. Arendt (prav tam). Pri problematizaciji nasilja in njegovi posledici, tj. dehumanizaciji posameznika, se je vsekakor treba nasloniti na teoretska izhodišča omenjene H. Arendt, ki piše: »Brez dvoma je mogoče ustvariti pogoje, v katerih se človeka dehumanizira – kot so koncentracijska taborišča, mučenje, lakota –, to pa ne pomeni, da ljudje postanejo podobni živalim. Jasen znak dehumanizacije v takšnih pogojih nista niti bes niti nasilje, ampak ravno njuna očitna odsotnost« (2013, 52).

situacije in okolja, kar povzroča tesnoba, brezizhodnost in izgubljenost, literarni liki pa ne najdejo rešitve, da bi ubežali neizprosni (Zupan Sosič 2017, 65). Grotesknost se najizraziteje kaže prav v literarnih likih (Zupan Sosič 1997/98, 319).

Nasilje se v prozi Bojetu dogaja v vseh pojavnih oblikah, in sicer tako, da se močnejši izživlja nad šibkejšim, prav tako pa ni izvzeto niti nasilje države nad posameznikom. Vendarle pa je treba pripomniti, da nasilje ne povzroča toliko trpljenja posameznim literarnim osebam, kolikor jim ga povzroča zlo v njih samih (Zupan Sosič 1997/1998, 318). Ker je nasilje vseprisotno in vseobsegajoče, je tudi notranji svet literarnih oseb tak, da torej žrtev »nima nobenih pravic, je na razpolago, funkcionira, izgubi svojo individualnost in ime, kar je lahko tudi pripodoba za *civiliziran* svet, ko se človek podreja vladajočim silam /.../« (Leben 2005, 131). Nasilje zaobjema tudi literarni prostor v romanih ter simbolično in dejansko priklicuje negativne asociacije, kakršne so ujetost, neizogibnost, tesnoba.

V romanu *Filio ni doma* je literarni prostor otok in po Jensterle-Doležal »skriva zgodovinski spomin na totalitarna – tudi socialistična taborišča 20. stoletja: predvsem na židovski holokavst med drugo svetovno vojno« (2010, 112), medtem ko je v *Ptičji hiši* literarni prostor vas, dolina in predvsem hiša, ki se pojavi že v avtoričini poeziji in je kot simbol podana mnogovrstno, o čemer piše Boris A. Novak: hiša je reprezentirana kot varno zavetje, ljubezen, družina, a tudi kot ujetost, frustracija, zavrtost (Novak 2005, 68). Po Zupan Sosič pa velja poudariti pomen hiše, ki predstavlja »grožnjo družbene zaprtosti in brezizhodnosti« (1997/98, 322) oziroma pomeni prostor, ki je namenjen ženski in ga ta ne sme zapustiti (Čufer 1997, 352).

2.2.1 Tematizacija feminizma

Posebna vloga in pomen sta v obeh romanih namenjena ženskam. Avtorica ni tematizirala tradicionalnih žensk, temveč je ironizirala »stereotipno zaprtost žensk v kuhinje, salone in spalnice oziroma zgolj njihovo dekorativno vlogo« (Zupan Sosič 2017, 251).

Upor t. i. tradicionalnim vlogam in dojemanjem ženske⁶ so tematizirale že pisateljice v 19. in 20. stoletju, npr. Pavlina Pajk, Luiza Pesjak, Zofka Kveder, v sodobnem slovenskem romanu pa je opaziti vrsto takih literarnih pisav, od Mire Mihelič, Brine Svit, Gabriele Babnik, Lucije Stepančič, Stanke Hrastelj, do Katje Perat, če omenimo zgolj nekatere.

⁶ Ženska podoba je bila na Slovenskem mdr. opazovana kot literarna oseba in kot mati oziroma oseba javnega diskurza. Tako je v zadnjih desetletjih nastalo mnogo zanimivih monografij, kakršne so na primer *V krogu mitov: o ženski in smrti v slovenski književnosti* A. Jensterle-Doležal (2008), *Evine hčere: konstituiranje ženskosti v slovenskem javnem diskurzu* K. Mihurko Poniž (2009), *Književne študije. O vlogi ženske v slovenski književnosti, o sodobni prozi in o slovenski književnosti v Avstriji* S. Borovnik (2012) ter *Zamišljena mati: spol in nacionalizem v kulturi 20. Stoletja* K. Vidmar Horvat (2013), če izpostavimo le nekatere.

Berta Bojetu v svoji prozi zatorej prekinja mit trpeče ženske/matere, kot jo določa patriarhalno dominantna družba.

V nadaljevanju podajamo nekaj izhodišč te teme. Nadzorovanje žensk, domestifikacija, deprivacija, patriarhat, moškosrediščnost in podrejenost so pojmi, temeljni za prikaz tradicionalne delitve med moškimi in žensko. Slednja naj bi bila žena, mati, gospodinja, medtem ko je moški gospodar svoje družine, ki jo materialno oskrbuje. Oba imata torej točno določeno vlogo, pri čemer naj bi moškega določevali razum, razsodnost, moč v družbi, oblast, ženska pa naj bi bila ali mora biti molčeča, potrpežljiva, njene vrline so samozatajevanje, samozaničevanje, samosovraženje (Jogan 1990, 20). Ženske so s svojo reproduktivno vlogo »zagotavljale neprekinjenost lastnega podrejenega položaja in splošne socialne hierarhije v družbi« (Jogan 1990, 22). Žensko se je v kulturi in tradiciji dojemalo kot čuteče bitje, materinsko bitje, katerega največje poslanstvo je materinjenje, zatorej je nemalokrat dojeta in upodobljena kot objekt. Njenega sebstva ni. V tradicionalni, androcetrični kulturi je zato ženska vloga podporna, pomočniška (Jogan 1990, 69). Tradicionalnost je tesno prepletena s katoliško tradicijo in v tem oziru je pravo mesto ženske dom, njena dolžnost pa skrb za družino. Obenem je ženska tudi »sredstvo, ki izpolnjuje patriarhalni načrt« (Jogan 1990, 87), zato mora biti skromna, ustrežljiva, ljubeča, predvsem pa ponižna, kajti od nje se pričakuje, da se udejanja v njej dodeljenih družbenih vlogah, kot so mati, žena in gospodinja. Ženska je skratka v moderni družbeni ureditvi predstavnicca zasebne sfere, medtem ko je moški predstavnik javne, in tako ženska zasede mesto pol-subjekta, ki ni nikoli docela svoboden (Vidmar Horvat 2016, 8). Z delitvijo na zasebno in javno, kar je ena od osnov patriarhata, je povezana tudi delitev na državo in družino (Čufer 1997, 321). Po Dahlerup obstajajo različni nadzori v odnosu moškega do ženske, to so njihov nadzor nad ženskim delom, nadzor nad njeno seksualnostjo in nadzor nad ženskami s fizičnim nasiljem (Čufer 1997, 352). Ponovno se izkaže, da ženska ni ne svobodna ne enakopravna.

V romanih je poudarjena koncepcija patoloških ljubezni (posilstva) in družbe, s tem pa je pisateljica ustvarila aktualnost svojih romanov. Z zlom napolnjena družba se kaže kot patološka in grozljiva. Toda v smislu nasilja in položaja ženske v družbi, ki je, kot smo že opozorili, nemalokrat predstavljena kot objekt, je treba poudariti vidik spolnega nasilja nad žensko, ki se vzpostavlja v odnosu ženska–družba, in sicer tako, da ne pomeni le nadvlade države nad posameznico (posameznicami), temveč nad celotno družbo, s tem ko ji pripisuje enostranske vloge, o čemer piše Jogan: »Kdor razpolaga z rodnostnimi zmogljivostmi žensk, ta lahko razpolaga tudi z večino pripadnikov družbene skupnosti. Enostranska določenost žensk kot primarno rodilnih bitij in s tem nujno povezana njihova odvisnost od moških je tudi neločljiva se-

stavina večje ranljivosti moških in večjih možnosti gospodovanja nad njimi« (Logan 2001, 142).

Po Pateman je posameznik lahko le moški, kajti to je patriarhalna kategorija, ki jo povezuje s spolnostjo, a tudi z nadvlado: »V modernem patriarhatu je moškost paradigma spolnosti, moškost pa pomeni spolno gospostvo. *Posameznik* je zato moški, ki uporablja telo ženske (spolna lastnina) /.../« (Pateman 2016, 210), in sicer tako, da se ženski odreka spolna svoboda, ko se izvaja nadzor nad telesom z dvojnimi merili, s predpisi proti splavu ali kultom devištva (Čufer 1997, 359). Pravico do posega v žensko telo (prepoved splava, prisilna sterilizacija, množična posilstva, odvzem pravice do materinjenja) se upravičuje z nacionalnim interesom (Vidmar Horvat 2013, 21). Spol in nacionalizem sta tesno prepleteni kategoriji. Moški ima mesto javne oblasti, medtem ko ženski pripada »emotivno zatočišče družine in gospodinjstva« (Vidmar Horvat 2021, 32). Carole Pateman je leta 1988 objavila teze o moderni spolni pogodbi in ena od njih pravi, da je nadvlada nad ženskami »politična in spolna pa tudi obratno«, obenem pa opozarja na sočasnost političnega in spolnega, javnega in zasebnega, kajti uvid v to prepletenost nam sporoča, da današnja družba še zdaleč ni ne-patriarhalna (2016, 5).

Po Wollstonecraft je ženska v očeh moških le predmet poželjenja (1993, 11), ista avtorica pa poudarja pomen izobrazbe, znanja in razuma za odpravo neenakosti ter opozarja na pomen vzgoje – ženske so namreč vzgojene, da ugajajo (Wollstonecraft 1993, 34, 59). Pomen znanja in razuma tako moških kot žensk poleg Wollstonecraft in njene sodobnice Catherine Macaulay (1731–1791) omenja tudi Mary Wortley Montagu, ki opozarja, da so ženske v družbi dosegle manj, ker jim je bila odvzeta izobrazba (Antić Gaber 1993, 15).

2.3 Tema brezizhodnosti in ujetosti

Glede na predstavljena izhodišča želi pričujoča razprava analizirati literarne osebe in njihovo usodo glede na ključno vprašanje, v kolikšni meri se upirajo obstoječemu sistemu, konvencijam, predsodkom, sodbam in predpisom, v katere so neprostoovoljno vsakodnevno vpete in ki so jim bile dodeljene ob rojstvu – zaradi njihovega spola.

Če predpostavljamo, da se v literaturi Berte Bojetu vzpostavlja svet brez vrednot, človek kot moralno bitje pa je odtujen od družbe, lahko v delih iščemo povezave z eksistencialnimi elementi. Literarna oseba je ujeta v tragičnost, grotesknost bivanja, kot na primer osebe iz Grumove drame *Dogodek v mestu Gogi* ali Beckettove *Čakajoč Godota*. Prav tako je ob pojmih brezizhodnost in ujetost skorajda nujno treba vzpostaviti vprašanje o možnosti razvoja lastne osebnosti v takih – mejnih – situacijah.

3 Analiza romanov

Romana smo analizirali glede na izhodiščne poudarke. V romanu *Filio ni doma* se pojavljajo prvoosebni, drugoosebni in tretjeosebni pripovedovalci, prav tako pa tudi poročevalec, razlagalec in presojevalec (Zupan Sosič 2017, 176–177), v *Ptičji hiši* pa drugoosebni in tretjeosebni pripovedovalci s poudarjenimi lirizmi.

Za *Filio ni doma* in *Ptičjo hišo* je značilna žanrska sinkretičnost, saj lahko v romanih najdemo elemente družbenokritičnega, ljubezenskega, tudi erotičnega romana. Oba poleg deskripcij vsebujeta novo emocionalnost in malo dialoški za podkrepitev avtentičnosti zlasti nasilja in psihičnega izživljanja. Pripoved *Filio ni doma* je fragmentirana in nelinearna. Vsaka pripoved posebej zaokroža osrednje dogajanje in karakterizacijo literarnih oseb. Kot že omenjeno, je to roman različnih pripovednih perspektiv. Prvoosebna pripovedovalka Filio uvaja pripoved sanj z razstave. Njen časovni lok se odvija na ponovnem prihodu na otok, zamejuje ga čas preteklosti (dogajanje na otoku), bežnih spominov na mater in nato ga zaključi Helenina smrt. Skozi njeno perspektivo so pripovedovani dogodki, ko se znova vrne na otok, potem ko je šestnajst let živela na celini. Znova se vrne v svet prisil, prepovedi in nasilja ter se spominja svoje preteklosti. Njeno pripoved bogatijo spominjanja, deskripcije in liričnost. Spomini so vezani na njena zgodnja otroška leta in tako je v luči pripovedi podana tudi otroška perspektiva. Filio ima grbo in je psihično ranjena navznoter. Ne le zaradi dogajanj na otoku, temveč zaradi odtujenega odnosa z materjo, ki je odsotna in s katero vzpostavljata patološki odnos. Takšna je tudi Kalinina mati iz *Ptičje hiše*. Je ne-mati, zato njeno vlogo prevzame Helena Brass. Neljubeča, pasivna mati se na primer pojavi v prozi Prežihovega Voranca (Borovnik 1993, 997), Brine Svit, Katarine Marinčič (Borovnik 2002, 105), pri mlajših sodobnih avtorjih pa pogosto v literaturi Stanke Hrastelj, Gorana Vojnoviča, Gabriele Babnik in Katje Perat. Matere preprosto ni in za otroke skrbi kdo drug (pogosto je to babica) ali pa so prepuščeni sami sebi. Za Filio skrbi njena babica Helena Brass, še zlasti pa se Helena naveže na Urija, ki mu nadomešča starše. Globok odnos s starimi starši se v literaturi pogosto vzpostavlja pri avtorjih, kakršna sta na primer Maja Haderlap (*Angel pozabe*) in Andrej Makine (*Francoski testament*). Babica je tudi v *Filio ni doma* tista, ki predstavlja pomemben gradnik v iskanju identitete mladega pripovedovalca, tj. otroka.

Ob odtujeni materi se vzpostavljajo odtujenost in patološkost ter zlasti tujost, odrinjenost: »Bila je pred menoj kot spomin na igro, kjer je nikoli ni bilo, kot zid, za katerim sem iskala varnost in kasneje izza njega zbežala« (Bojetu 2004, 11). Glede na istost motiva v *Ptičji hiši* lahko sklenemo, da motiv predstavlja mater, ki otroku ne omogoča psihosocialnega razvoja, mu ne daje ljubezni in topline.

O drugih literarnih osebah, kot sta Kate in Mare, ženski, ki imata popoln nadzor nad ženskami v Gornjem mestu, izve bralec med pripovedovanjem. Njuna karakterizacija je torej posredna, večinoma enostranska, saj sami skorajda nimata glasu, če pa je že podan, je vselej obdan z grozo in nasiljem. Podobna karakterizacija je prisotna tudi v *Ptičji hiši*, kjer so nekatere literarne osebe predstavljene zgolj v kratkih, odsekanih dialogih (Mati, Sestra, Prva). V svoji pripovedi se Filio tudi spominja prvega moškega, ki je prišel k njej – bil je mlad in neznan, sama pa ni vedela, da je to Uri. Prisilni spolni odnosi, posilstva, spolne zlorabe so motivi, ki se pojavljajo v obeh romanah. Filio prevzemata ob vsej grozi dve ambivalentni občutji, in sicer spoznanje, da *svojega* moškega po eni strani ljubi, po drugi pa jo obseda občutek krivde, ker se ne upre, kar lahko beremo na več mestih v romanu, na primer v izbranih citatih:

»Nič, narediti se ni dalo nič, vse je stalo kakor pripravljeno in bila sem v krogu, da ubogam« (Bojetu 2004, 22) ter »Bila sem kriva. Sklanjale smo glave in jaz sem jo sklanjala še bolj« (prav tam, 25).

Filio ob vsej grozi prevzemajo še občutja strahu in tesnobe. Hermetičnost pripovedi pisateljica dokazuje že v prvem delu romana z liričnostjo in fragmentarno razpršeno zgodbo, analitično-sintetično zgradbo same pripovedi, ki jo drobci sestavijo v celoto. Vse, kar pri Filio umanjka, nadomestita Helena v drugem delu in Uri v tretjem. Pomembna motiva, ki se prepletata skozi celoten roman, sta prijateljstvo in umetnost. Če je v romanu *Filio ni doma* prijateljstvo še vrlina in celo obstaja (tesno prijateljstvo med Heleno in Luce, Lano in Filio, Urijem in Andro), se v kasnejšem slovenskem romanu (G. Babnik, S. Hrastelj, K. Perat) ta motiv nemalokrat modificira v skrajno redko vez, podarjeno le izbranim. Filio se v svoji pripovedi pogloblja v lastna doživljanja, pripoveduje s prizadetostjo, osebno vpletenostjo, tako tudi Helena in Uri, medtem ko zadnji del, ki pred Urijevo pripovedjo prinaša zgodbo, pripoveduje drugoosebni pripovedovalec.

Drugi del romana pripada dnevniku Helene Brass. Njena dnevniška pripoved, ki izmed vseh pripovedi najbolj večperspektivno preizprašuje motive nasilja, posilstva in žrtve, ni povsem običajna oziroma utečena. Ne piše ga vsak dan in ne vsebuje ne datuma ne letnic. V tem delu pripoved nadomestijo zapisi. Helena je kot najstarejša pripovedovalka tista, ki predstavi odlomke brodoloma. Pripoveduje o dečku, ki je star štiri leta in tako kot ona preživi brodolom. Ob tem je pomembno poudariti, da Helena ne ve, kje so in kdo so ljudje, ki jih srečuje. Njena pripoved bralcu odstira življenjsko pot vdove, ki se na otoku srečuje s tujostjo. Prevladuje deskriptivna naracija. Kot je zapisala že Matajč (2016, 192), je Helena edina, ki se je seznanila z drugim, drugačnim življenjem na celini, vendar tudi tam ni srečna v svoji družbenospolni vlogi. Sama je žrtev posilstva in zaveda se, kakšna je recepcija žrtev spolnega nasilja v njenem nekdanjem svetu. V drugem romanu sta oba svetova spoznala tako Kalina kot tudi Deček in oba sta grozljiva, zato si želita pobega. Ko

naposled prideta na svoj cilj, se zavedata lastne determiniranosti (ta se kaže v simboliki cize), a vendarle imata močno željo po novem, srečnejšem življenju. Medtem Helena ostaja v svetu prisile, vzrok za takšno odločitev pa je zagotovo tudi v tem, da je bil prejšnji svet podobno neprijazen: »V svetu, ki sem ga zapustila, bi bila prezirana in zapuščena po takem dogodku. Obračali bi glavo od mene in me neusmiljeno izločili. Tukaj je bil to žig lastnine in poslušnosti« (Bojetu 2004, 47). Njena pripoved opisuje tako zunanja kot tudi notranja dogajanja, pri čemer so oboja domala enakovredna za osvetlitev problematike. V dnevniških zapiskih se Helena prikazuje kot radovedna, vztrajna, neustrašna in odločna ženska srednjih let. Presunljivi so njeni spomini na brodolom, ko je pri reševanju videla moškega na konju. Morebiti – se sprašuje – so jo sanje o rokah, ki jo bodo nosile, zadržale tam. Podoba moškega na konju, ki veliko obljublja, je izkrivljen pogled resničnosti ter zlasti posledica uvida v patriarhalno družbo. Hkrati podoba moškega na konju kaže na neusahljivo hrepenenje po ljubezni in bližini. Vsekakor je treba Helenino odločitev, da ostane na otoku, razumeti večplastno. Ne gre le za princa na belem konju, ki ga morda res vidi oziroma je to le njen privid, obenem tudi ni vzrok samo v patriarhalni družbi ali v njeni namišljeni ljubezni do moškega (ki je istočasno njen posiljevalec), prav tako jo prevzema močan občutek, da jo potrebujejo, najpomembnejša je njena notranja moč, zmožnost, da bi lahko kaj spremenila (s šolo za dekleta, na primer). Moškemu, ki prihaja, je povsem pokorna in zaljubi se v njegovo podobo. V Helenini pripovedi se seznanimo s stereotipnimi delitvami vlog. Četudi ženske kuhajo, skrbijo za obleko in moške, Heleni ni treba nositi steznika, kot ga je morala v preteklosti in ki jo je omejeval, kakor je na primer omejeval tudi literarno osebo Nadeždo Moser iz romana *Mazohistka* Katje Perat.

Helena je zlahka zapustila prejšnje življenje, čeprav je bilo, kot pravi sama, udobno, a tudi tam se je počutila ujeta in se ni zmogla udejaniti. Vzrok je bil izključno v patriarhalni družbi ter občutku, da kot ženska nekomu pripada, o čemer se lahko prepričamo v citatu: »Zdaj razumem, da me je s svetom družil moški, da je bilo vse znotraj tega podrejeno zvezi z očetom, sinom in možem. Tukaj je drugače. Tukaj me moški ne obvezuje« (Bojetu 2004, 65).

Helena ni le kompleksna literarna oseba, ampak je alegorija kritične posameznice, ki nosi breme tradicionalnosti. Po drugi strani ugotovimo, da jo arhetipi in miti določujejo veliko bolj, kot si upa/sme priznati; in ti jo zaustavljajo, kajti ujeta je v spone preteklosti oziroma tradicije, ne glede na čas in prostor. To se kaže tudi v patološkem odnosu med njeno materjo in njo, nadaljuje pa s Helenino hčerjo, ki zavrže lastnega otroka in ga prepusti Heleni. Sveta, kjer so posilstvo in umori dovoljeni, si ni izbrala, a je v njem kot upornica, ki krši pravila, ostala. Niso le moški tisti, ki povzročajo ženskam zlo, temveč so zlasti ženske tiste, ki zaradi sovraštva trpinčijo druge ženske. Dnevnik Helene priča tudi o tem,

da ima sama na otoku poseben status, je namreč izbrana in določena. Nosilke največjega zla so Kate, Mare in Lukrija, a njihovih glasov ni, so neme, odsotne in tudi same zmanipulirane. Zlo povzročajo gospodarji in hlapci, o čemer Heleni pripoveduje Uri: »Poveljnik ni strašen, strašni so njegovi hlapci« (Bojetu 2004, 110). To se izkaže, ko Helena želi organizirati šolo za dekleta. Ženska s celine, ki odloča o vsem, ji sicer dovoli, a ob upoštevanju določenih pogojev. Na teh mestih, ki vzbujajo popolno ignoranco in celo posmehovanje, se Helena počuti izločeno in osamljeno, čuti nepripadnost skupini: »Prazen prostor nepripadnosti je rojen tudi za Filio. Ničesar ne morem spremeniti, tako je to« (Bojetu 2004, 118). Najbolj proti sta Kate in Mare, ki ji grozita, jo ustrahujeta, Kate pa ji celo nastavi kup mrtvih mačk v prostorih bodoče šole. Druge bi naredile vse, da preprečijo šolanje deklet, ker je z nevednimi lažje oziroma enostavneje manipulirati. Lana je edina, ki ji nudi oporo in ji stoji ob strani. To je edina Helenina želja, ki ji jo uspe uresničiti. Ko je Filio za sprejemanje moških primerno stara, je Helena neuspešna – ob grožnjah oblastnih žensk popusti. Njen dnevnik se zaključi ob novici, da je Filio zapustila otok.

Moško zgodbo in doživljanje na otoku predstavljata najprej drugoosebni in nato prvoosebni pripovedovalec. Prvi predstavlja Urija, starega petindvajset let, ko prevzame upravljanje otoka. Spominja se njegovega prihoda v moško mesto, je obenem vsevedni pripovedovalec in pripoveduje s ptičje perspektive. Izpostavljeno je nasilje, ki so ga deležni tudi fantje. Strašljiv je občutek vseprisotnega zla, dečki so spolno zlorabljeni in podana je perspektiva žrtve, ki otrpne in se pusti zlorabiti. Urijeva karakterizacija se središči okoli njegove radovednosti, vedoželjnosti. Tudi Uri ima, kot že izpostavljeno, prijatelja Andra in njuno prijateljstvo ima trdne korenine. Ko iz neznanih razlogov izgine in se nikoli več ne vrne, ga nadomesti drug deček, s čimer je prikazana popolna dehumanizacija in sporočilnost, da so osebe le številke. Poveljnik je sicer do Urija korekten, daje mu knjige in nekako nastopa kot očetovska figura, vendar njegovo zlo ni neopaženo in tudi sam v kolesju izvajanja nasilja ni nobena izjema. Čeprav je Uri imel več svobode kot dečki, je vseeno žrtev nasilja. V pripovedi je podana neverjetna moč oblasti in občutek, da se nič ne da spremeniti. Urijeva prvoosebna pripoved dopolnjuje drugoosebno z emocijami in podrobnostmi, osredinja pa se na to, kako posameznik in skupnost doživljata nasilje, zlasti na vprašanje moči in nadvlade. Podani sta hierarhija, ki jo vsi dosledno upoštevajo, in pa navidezna moč, ki jo reprezentirajo orožje, propad vsakršne ljubezni in čuječnosti ter sporočilnost, da se nasilje vrača z nasiljem. Zaradi brezizhodnosti je bolje, da situacijo pustijo takšno, kot je, in se ne vmešavajo v sistemsko krutost. Podrejenost in nadrejenost nista izbira, temveč prisila. Ko se Poveljnik na celini sreča z gospodarico, ki mu je nadrejena, je tudi sam manjvreden in podrejen, zato mu reče: »Moraš, moraš teptati druge, da ne bi oni tebe« (Bojetu 2004, 214).

Uri si ni sam izbral vodilnega mesta, temveč mu je to bilo dodeljeno. Če se upre, se odpove lastnemu življenju. Sedaj je gospodar, ki ve vse, a o ničemer ne določa sam. Podan je kot marioneta, ki izvršuje ukaze. Njegova pripoved priča o alegoričnosti tragičnega vsakdana. Urijeva duša ni povsem čista: bil je žrtev, a postane tudi storilec.

V *Ptičji hiši* (1995), kjer je pripovedna perspektiva podana skozi drugoosebnega in tretjeosebnega pripovedovalca, so vse teme in motivi iz avtoričinega prvega romana še bolj poglobljeno vzpostavljene. V drugoosebni pripovedi, ki uvaja roman, se bralec seznanja s Filijinim pobegom z otoka in s smrtjo prijateljice Lane, s katero sta skupaj doživljali tragično otroštvo in skušali zaživeti na celini. Filio se čuti odtujeno, zmedeno in begajoče ter brez življenjskega smisla. Z Lano in Urijem sta odšli dve osebi, pomembni v njenem življenju. Pripovedovalec njena notranja stanja posreduje z brezvezji, naštevanji, kopičenji, osredotočanjem na notranja občutja, tesnobo in samost. Zgradba pripovedi je dvodelna in določena glede na pripovedovalca. Drugoosebni, ki uvaja in končuje roman, pripoveduje tragičnost Filijine življenjske poti, medtem ko tretjeosebni pripovedovalec predstavlja vloženo zgodbo Antonije Rafanell z naslovom *Ciza*. Čeprav Filio pobegne iz otoške nesvobodnosti, jo v novem svetu čaka isto. Sprva v kaznilnici, kjer je deležna poniževanj, zastraševanj in krutosti, nato pa v lastni tesnobi v hiši na celini. Nosilci zla so tudi tokrat moški in ženske. Notranjim doživljanjem osrednje literarne osebe botruje spoznanje, da zlu ni mogoče ubežati. Ženske, ki so ljubosumne, jezne, sovražne, dajejo pripovedi še grozljivejšo podobo, kajti z izrazito negativnimi lastnostmi rušijo lastno stereotipno in mitsko podobo. Seveda tudi moški izvajajo nasilje, tako psihično, fizično kot tudi spolno, kar vodi v popolno razčlovečenje posameznika in skupnosti.

Ta idejnost se skozi celoten roman samo še razraža. Filio se v svoji nesreči sicer zateka v slikanje in modrino, a na koncu se odpove tudi temu. Uriju je na otoku dodeljeno mesto gospodarja, vendar se odloči drugače in zaživi na celini s Kalino in Dečkom. Slednja sta osrednji osebi v vloženi pripovedi, ki jo zapiše Kalina, in doživljata isto usodo kot Filio in Uri. Uri je oseba, ki Filio veliko pomeni, povezujejo ju Helenina toplina in branje knjig ter življenje na otoku, kaj več pa ne. Filio je nanj mnogo bolj navezana oziroma je manj osvobodjena preteklosti kot on sam. Vložena pripoved povzema vso tragičnost in predstavlja alegorijo neizbežnosti. Podanih je več motivnih izhodišč, ki so prav tako prisotna v romanesknem prvencu Berte Bojetu. Ponovno je v pripovedi prisotna časovnoprostorska nedoločljivost, kar priča o tem, da se kolesje nasilja vseskozi vrti. Kalino, trinajstletno deklico, odpeljejo z vasi. Ko v dolini prispe v Hišo spominov, kamor jo namenijo, jo ženska obrije in izkaže se, da tudi ženske sodelujejo v izprijenih načrtih in brezglavo izvršujejo ukaze pa tudi ubijajo za lastno preživetje v brezizhodni situaciji: »Bile so gospodarice in deklice svojih življenj, grde junakinje brez medalj ali

z njimi, a potem še bolj razdiralne in še bolj vladarice« (Bojetu 1995, 158) in »Okoli nje so tudi ubijali, da bi preživel, moški in ženske, one celo temeljiteje, ubijale vse, kar jim ni sedalo v načrt preživetja« (Bojetu 1995, 213).

Navadile so se na svoje vloge: »Bila je ujeta že prej in nova, poglobljena ujetost je ni motila /.../« (Bojetu 1995, 100). Kalina se vseskozi sicer upira, premišljuje o krivicah, a se tudi sama vda, ko vidi brezizhodnost: »Na neki neznani način je vedela, da je tukaj zato, da jo začnejo ubijati« (Bojetu 1995, 63). Živela je skratka tako, da je »gradila svet zunaj resničnega« (Bojetu 1995, 66). Videti je, da je Kalina prišla v javno hišo, v prostitucijo oziroma dovoljene spolne zlorabe. Objektivizacija ženske se v *Ptičji hiši* še bolj pogloblja, prav tako je prisotna normalizacija nasilja in zla. Literarna oseba beži od groze, Dečko pa nastopa kot Helena Brass ali Uri v prvencu, saj poudarja pomen branja in znanja, obenem pa deluje kot zdravnik, ki skrbi za ženske, izbira hrano, nadzoruje delo na vrtu. V pripovedi je kakor v *Filio ni doma* vzpostavljena misel, da družine ni, ker ta sploh ne obstaja. Med Kalino in Dečkom je močna prijateljska vez. Tudi tu, v dolini, so ženske kaznovane za neposlusnost, neubogljivost, poudarjena je njihova stereotipna vloga. Kalina ves čas premišljuje o odhodu, obenem pa veliko dela, samo da ne misli na svojo nesrečo. Preveva jo občutek žalosti, tesnobe, strahu. K njej prihaja moški *Tisti, ki ga ni več* (Dečko) in vanj se zaljubi oziroma misli, da je on moški njenega življenja, kar vodi v patološkost in grotesknost, kajti on je storilec in ona njegova žrtev. Dečko je gospodar nemoralnosti. Ko naposled Kalina le zapusti dolino in se vrne v domačo vas, se znova znajde v labirintu zla, nesprejetosti, tujosti, ritualov, sramotenj. Odpovesta se ji celo lastna mati in sestra, ki ji šele čez čas namenita naklonjenost. Še več, njihovi dialogi so prazni, hipni, služijo za ukazovanje, kričanje, očitke in obsodbe. Vzpostavlja se istost, dekleta, ki se vrnejo domov, so tudi tam, kjer naj bi bile deležne toplote in ljubezni, porinjene na stran in znova doživljajo trpljenje. Predstavljen je svet, kjer popolnoma razpade vrednostni sistem, kjer ni nobene morale in etike, podobno kot v romanu *Očeta Vincenca smrt* Petra Božiča. V Božičevem svetu je porušeno vse, kar se porušiti da, podobno tudi v romanih Berte Bojetu. Avtorica svoji žrtvi »ne pusti pobegniti, zapne jo v hotenje za pobeg, v roj refleksij in besed, da se pripoved komaj premika naprej, da se ponavlja in plete besedovanje o istem« (Zadravec 2005, 24).

V *Ptičji hiši* je izredno pomemben motiv prijateljstva. Kalinina tesna prijateljica Dina, ki jo njen moški pretepa, je tista, ki se ne upira, in je Kalinino nasprotje, kajti rada bi odšla, a se za to ne odloči ter sprejme svojo usodo. Dina jo tolaži in ji vliva moči, ko Kalina rodi dečka, a pravi, da ni njen, ga zavrača, zato naposled tudi umre. Ko Kalina z Dečkom zapušča rodno vas, imata s seboj knjige in cizo ter ogromno denarja. Oba si želita oditi iz zadušljivosti vsakdana, vendar je travmatska izkušnja

zanju premočna, da bi ji docela zbežala in se ji povsem odrekla. Čeprav bosta med drugimi, novimi ljudmi in bosta oblečena po meščansko, se cize nočeta in ne moreta znebiti. Vložena pripoved se s tem zaključí. Pomenljivo je, da imata obe, tako Filio kot Kalina, dovolj denarja za lagodno življenje. A prvi to ne zadošča, da bi pozabila na strašljivo preteklost in se zazrla v sedanjost. Ko Filio prebere rokopis, se morda prepozna v zgodbi oziroma v simboliki cize, ki jo tudi sama nezavedno in nehote vozi s seboj in s tem izjemno težko živi. Vseskozi prežemajoč občutek razčlovečenja in razosebljenja jo ovira na poti soočanja s preteklostjo.

Odgovornosti ne prevzema nihče, ampak je, nasprotno, prisotna vsedovoljenost. Krivda seveda ni kolektivna, temveč bi zanjo moral odgovarjati posameznik, ki pa se svojega sodelovanja v zločinu ne zaveda. Ostaja nekaznovan in celotno nasilje v obeh romanih je brez posledic, s tem pa normalizirano, zato je osrednja literarna oseba ujeta v svojo preteklost in ne vidi izhoda.

4 Zaključek

V romanih *Filio ni doma* in *Ptičja hiša* je predstavljen svet razčlovečenja in razosebljenja v ženski in moški skupnosti. Predstavljeno je zlo v obliki več vrst nasilja, psihičnega, fizičnega in spolnega. Nosilci zla niso le moški, temveč tudi ženske. V svetu, kjer ni zaupanja, medsebojne ljubezni, spoštovanja, razpade vsakršno upanje na boljši vsakdan in lepšo prihodnost, zato se vzpostavlja grozljiv občutek, da odrešitve ni, obenem pa tudi občutek popolne brezizhodnosti in ujetosti. Če že komu uspe pobegniti od zadušljivosti vsakdana, ga/jo kaznujejo, trpinčijo ali ubijejo oziroma v novem prostoru doživlja isto (Kalina), takšne posameznike pa travmatska izkušnja preteklosti tudi močno ovira pri vzpostavitvi vsaj navidezne normalnosti (Filio). Tragičnost brezizhodnosti se kaže v tem, da je ne glede na to, kje se literarna oseba pojavi, zlo vseprisotno. Literarne osebe, moški in ženske, so v svoji nesreči determinirane zaradi družbenospolnih vlog, ki so jim dodeljene, patriarhata, ki ga morajo živeti, predvsem pa, ker zločini, ki so jih bili deležni, niso bili nikoli kaznovani in s tem postajajo normalizirani. Tako oba romana z resničnostjo vzpostavljata jasen dialog o številnih zločinih, ki so nekaznovani in celo zanikani, pozabljeni. Ker je nasilje vseprisotno in vseobsegajoče, so literarne osebe, zlasti ženske, predstavljene kot žrtve brez pravic in lastne subjektivnosti. Takšni ponavljajoči strukturi zla pa v nobenem oziru ni mogoče ubežati. Ženski liki so reprezentirani kot nematere ali patološke matere, njihova telesa so objektivizirana in v lasti moških, medtem ko so same poleg spolnih suženj še gospodinjice. Njihove vloge so zmanjšane na zadovoljevanje moških potreb in/ali izvrševanje ukazov. Konceptija patoloških ljubezni je predstavljena grozljivo in groteskno. Nekateri ženski liki so nevedni in neizobraženi,

kar ustreza oblasti, ki z njimi zlahka manipulira do te mere, da situacijo sprejmejo kot normalno. Druge, tiste, ki izvajajo nasilje, pa so predstavljene tudi kot storilke in zločinke. Moški liki so reprezentirani kot neočetje, gospodarji in vladarji. Tudi oni sprejemajo ukaze in jih brez težav uresničujejo. Družina je podana kot popolnoma disfunkcionalna (Kalina) oziroma kot nekaj, kar sploh ne more obstajati (vsiljeni splavi). Delovanje moških in žensk postaja vse bolj javno in nadzirano ter vse manj zasebno in intimno. Posameznik v takih mejnih, robnih svetovih ne more razviti lastne subjektivnosti, zato njegov bivanjski položaj ostaja brezizhoden.

Viri in literatura

- Antić Gaber, Milica. 1993. »Zgodnji feminizem 18. stoletja in Mary Wollstonecraft.« V *Zagovor pravic ženske*, Wollstonecraft, Mary. Ljubljana: Krt.
- Arendt, Hannah. 2013. *O nasilju*. Ljubljana: Krtina.
- Bojetu, Berta. 1995. *Ptičja hiša*. Celovec: Wieser.
- Bojetu, Berta. 2004. *Filio ni doma*. Ljubljana: DZS.
- Borovnik, Silvija. 1993. »Samorastnice v Samorastnikih«. *Sodobnost* 41 (11–12): 995–1005.
- Borovnik, Silvija. 2002. »Sodobne slovenske romanopiske. Sodobni slovenski ženski roman?« V *Slovenski roman*, urednika Miran Hladnik, Gregor Kocijan, 99–108. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik (Obdobja 21).
- Borovnik, Silvija. 2012. *Književne študije. O vlogi ženske v slovenski književnosti, o sodobni prozi in o slovenski književnosti v Avstriji*. Maribor: Filozofska fakulteta. Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti. Mednarodna knjižna zbirka Zora 85.
- Bošnjak, Blanka. 2005. »Vloga stereotipov v sodobni slovenski kratki prozi«. *Jezik in slovstvo* 50 (1): 25–36.
- Čufer, Andreja. 1997. »Ženske v razmerju do prostora in družbe«. *Socialno delo* 36 (5/6): 347–361.
- Jalušič, Vlasta. 2013. »Razumeti nasilje in oblast«. V *O nasilju*, uredila Hannah Arendt, 93–113. Ljubljana: Krtina.
- Jogan, Maca. 1990. *Družbena konstrukcija hierarhije med spoloma*. Ljubljana: Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo.
- Kodrič, Irena. 2005. »Odsev avtobiografičnost v literaturi Berte Bojetu Boeta«. V *Berta Bojetu Boeta: prvi mednarodni simpozij: zbornik predavanj*, urednica Katja Sturm Schnabl, 37–49. Celovec: Mohorjeva družba.

- Leben, Andrej. 2005. »Kolektiv, posameznik, spol. Nekaj misli k prozi Berte Bojetu in Florjana Lipuša«. V *Berta Bojetu Boeta: prvi mednarodni simpozij: zbornik predavanj*, urednica Katja Sturm Schnabl, 129–136. Celovec: Mohorjeva družba.
- Matajc, Vanesa. 2016. »Milina in eros, hiša in ptič, izgnanstvo in travma: literarni opus Berte Bojetu Boeta«. V *Berta Bojetu Boeta. Zbrane pesmi*, 178–210. Ljubljana: Center za slovensko književnost.
- Novak, Boris A. 2005. »Pesniška in človeška pot Berte Bojetu«. V *Berta Bojetu Boeta: prvi mednarodni simpozij: zbornik predavanj*, urednica Katja Sturm Schnabl, 65–82. Celovec: Mohorjeva družba.
- Pateman, Carole. 2016. *Spolna pogodba*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Vidmar Horvat, Ksenija. 2013. *Zamišljena mati: spol in nacionalizem v kulturi 20. stoletja*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete (Zbirka Razprave FF).
- Vidmar Horvat, Ksenija. 2021. *Revizije spola. Študije o ženski v postnacionalni družbi*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Zadravec, Franc. 2005. »Berta Bojetu – Boeta. Ptičja hiša«. V *Slovenski roman 20. stoletja: tretji analitični del in sinteze*, urednik Franc Zadravec, 22–26. Murska Sobota: Franc-Franc ; Ljubljana: SAZU, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Zupan Sosič, Alojzija. 1997/1998. »Na literarnem otoku Berte Bojetu«. *Jezik in slovstvo* 34 (7–8): 315–330.
- Zupan Sosič, Alojzija. 2011. »Trivialnost«. *Slavistična revija* 59 (2): 147–160.
- Zupan Sosič, Alojzija. 2017. »Ljubezen v dveh romanih Ivana Cankarja«. V *SSJLK: Ljubezen v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*, urednica Alojzija Zupan Sosič, 62–69. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Yuval-Davis, Nira. 2009. *Spol in nacija*. Ljubljana: Sophia.
- Wollstonecraft, Mary. 1993. *Zagovor pravic ženske*. Ljubljana: Krt.

Janja Vollmaier Lubej
 Univerzitet u Beču
 Fakultet za filološke i kulturne studije
 Institut za slavistiku
 Austrija
 janja.v@windowslive.com

TEMA ZAROBLJENOSTI I BEZIZLAZNOSTI U ROMANIMA *FILIO NI DOMA* (1990) I *PTIČJA HIŠA* (1995) BERTE BOJETU

U članku se obrađuje tema zarobljenosti i bezizlaznosti, odnosno kako zarobljenost i bezizlaznost doživljavaju glavni književni likovi antiutopijskih romana *Filio ni doma* i *Ptičja hiša*, i to s obzirom na njihovo društveno opredeljenje. U oba književna dela, napisana karakterističnim lirskim pismom jedne od glavnih slovenačkih savremenih književnica, Berte Bojetu, naglašeni su motivi grotesknosti, jezovitosti, apsurdnosti i totalitarnosti. Zbog toga se u članku naglašava teskobno doživljavanje pojedinca u bezizlaznom položaju, kada prevladava potpuno odsustvo humanizma u njegovom najširem značenju. Naglašen je položaj žene u društvu, pošto su ova polazišta suštinska za razumevanje oba književna teksta. Članak se posebnim oslanjanjem na izabrane romane usmerava na komplikovanu sudbinu koju doživljavaju književni likovi u neodredivim vremenskim i prostornim koordinatama. Naglašena su doživljavanja centralnih književnih likova, koji su analizirani s obzirom na autopoetiku autorke, odnos između pojedinca i društva (zajednice) i unutrašnje delovanje književnih likova.

Ključne reči: slovenačka književnost, Berta Bojetu, *Filio ni doma*, *Ptičja hiša*, antiutopijski roman, pojedinac i društvo, zarobljenost, bezizlaznost

Janja Vollmaier Lubej
 University of Vienna
 Faculty of Philological and Cultural Studies
 Institute for Slavic Studies
 Austria
 janja.v@windowslive.com

THE THEME OF ENTRAPMENT AND HOPELESSNESS IN THE NOVELS *FILIO NI DOMA* (1990) AND *PTIČJA HIŠA* (1995) BY BERTA BOJETU

The paper discusses the theme of entrapment and hopelessness of an individual in modern times, as perceived by the central literary characters in the novels *Filio ni doma* [*Filio is not at Home*] and *Ptičja hiša* [*Bird's House*], based on their social determination. Both novels emphasize the motifs of grotesque, horror, absurdity etc.; therefore, the

paper highlights an individual's experience of anxiety in a hopeless situation dominated by the absence of humanism in its broadest sense. The social position of women is highlighted, as these baselines are crucial to the understanding of the two literary texts. By particularly referring to the chosen novels, the paper focuses on an individual's complicated and seemingly endless fate as experienced by the literary characters in an undefinable time-place coordinate. The emphasis is on the experience by the central literary characters in the chosen contemporary novels by the renowned Slovenian writer and poet Berta Bojetu. This experience is then analyzed based on the author's autopoetics, the relationship between an individual and society (collective) and the internal structure of the literary characters.

Keywords: Slovene literature, Berta Bojetu, *Filio ni doma*, *Ptičja hiša*, antiutopian novel, individual and society, hopelessness, entrapment

Prejeto / Primljeno / Received: 12. 04. 2022.

Sprejeto / Prihvačeno / Accepted: 07. 12. 2022.